

Mohsin Hamid'in *Exit West* Romanı Işığında Göçmen Yazını ve Çeviri

Migrant Writing and Translation: The Case of Mohsin Hamid's *Exit West* in Turkish

Hilal ERKAZANCI DURMUŞ¹

¹Assoc. Prof., Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of Translation and Interpreting, Ankara, Türkiye

ORCID: H.E.D. 0000-0003-2790-0415

Corresponding author:

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Mütercim-Tercümanlık Bölümü,
Üniversiteler Mahallesi, Hacettepe
Üniversitesi, Beytepe Yerleşkesi
06800, Çankaya, Ankara, Türkiye
E-mail: hilalerkazanci@yahoo.co.uk

Submitted: 21.04.2021

Revision Requested: 04.10.2021

Last Revision Received: 15.02.2022

Accepted: 21.02.2022

Citation: Erkazanci Durmus, H. (2022).

Mohsin Hamid'in *Exit West* romanı ışığında göçmen yazını ve çeviri. *Litera*, 32(1), 139-164. <https://doi.org/10.26650/LITERA2021-925261>

öz

Göçmen yazını, göçmen deneyimleri üzerine oluşturulan ve gerçek yaşam anlatılarına alternatif bir düşünme ve ifade şekli sağlayan metinlerden oluşmaktadır; bu nedenle, göçmen yazınının çevirisinde (melez kimlikler, kararsızlık, sınır geçişleri ve dönüşüm gibi) içerik özellikleri ve (kod kaydırma, metafor ve anırtırma gibi) biçimsel özelliklerin aktarımı büyük bir önem kazanmıştır. Yazın metinleri sayesinde göçmen anlatılarına dair önemli bir farkındalık yaratıldığını vurgulayan bu çalışmada, göç deneyiminin duygusal ve psikolojik boyutlarını ortaya koyan iletişimsel ipuçlarınının çeviriye nasıl aktarıldığı mercek altına alınacaktır. Bu bağlamda, Mohsin Hamid'in (2017) *Exit West* romanı ve romanın Türkçe çevirisi *Batı Çıkışı* (2019) incelenecektir. İnceleme, Teun van Dijk'in (2005, 2018) göçmenler hakkındaki söylemleri konu aldığı çalışmasında kullandığı söylem stratejilerinin ışığında yürütülecektir. Göç bağlamında çeviri ediminin etik bir boyutunun olduğu uzun zamandır dile getirilen bir konu olsa da göçmen temsilinde yazın çevirisinin önemine de ayrı bir vurgu yapmak gerekir. Başka bir deyişle, göçmen anlatılarını medya ve toplum çevirmenliği kapsamında çeviren yazılı ve sözlü çevirmenler gibi, göçmen yazını çevirmenleri de etik bir sorumluluğa sahiptir. Bunun nedeni, yazın çevirisinde kullanılan söylem stratejilerinin göçmenlere özel bir ses kazandırması ve toplumdaki farkındalık düzeyini söylem yoluyla artırmasıdır. Bu farkındalığın mevcut olmadığı durumlarda göçmenler çoğu zaman suskun ve marjinal 'ötekiler' olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışmanın sonunda, etik bir değer olarak farkındalık yaratmada başvurulan çeviri ediminin önemi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göçmen yazını, çeviri, söylem, Mohsin Hamid, *Exit West*

ABSTRACT

Migrant writing is based on textual productions that offer an alternative mode of reflection and expression of the migrant experience. Hence, the translation of migrant writing has significant implications for the representational politics that are closely related to the thematic features (e.g. hybrid identities, ambivalence, border-crossings, and metamorphoses) and stylistic features (e.g. codeswitching, metaphors, and allusions). Arguing that literature plays a key role in enabling readers to make better sense of migrants' life narratives, this paper seeks to shed light on how literary translation may transfer communicative complexities, unravelling the emotional and psychological aspects of the migrant experience that manifests itself in literary texts. In this context, the study will focus on Mohsin Hamid's (2017) *Exit West* and its Turkish

translation *Batı Çıkışı* (2019). The analysis of the source and target texts will be carried out in light of the discursive strategies listed by Teun van Dijk (2005, 2018) in his study of various discourses on migrancy. Ultimately, this paper emphasises that even though the idea of translation as an ethical act is not new in the context of migration, reconsidering the ethical significance of creating awareness through literary translation is significant. The study hence places special emphasis on the recreation of the discursive strategies in fictional accounts in order to (re)present migrants who might otherwise become silent and mute.

Keywords: Migrant writing, translation, discourse, Mohsin Hamid, *Exit West*

EXTENDED ABSTRACT

This study sets out to explore how fictional accounts of migrant narratives are reconstructed through literary translation. Discursive features (e.g. us and them discourse, code-switching, metaphors, allusions, and the like) in migrant writing serve as strategic elements in reinforcing the role literary translation plays in the representation of migrants. As Moira Inghilleri and Loredana Polezzi (2020, p. 32) emphasise, translators 'have an ethical responsibility to the voices and to the narratives of those who are positioned as the weaker party in the exchange [...]'. In this context, it is reasonable to argue that not only the translation of migrants' life narratives, but also the translation of fictional accounts spotlights an ethical dimension, since both influence the (re) presentation of the 'other'.

In light of these points, this study focuses on the Turkish translation of Mohsin Hamid's *Exit West*, which was published in 2017, a year before the number of forcibly displaced people worldwide had reached an all-time high (UNHCR 2019). Given that Hamid's narrative of the European migration crisis enhances literary discussions of current global migrant crises, the study argues that the translation of his novel would play a key role in renarrating how migrants are devoid of their inalienable rights and become 'others'.

Before analyzing *Exit West* and its Turkish translation, the study notes that migrant writing contributes to the enlargement of the frontiers of translation to include self-translation performed by migrant writers who compose works in the language of their host countries. To apply Ngugi Wa Thiong'o's (2009, p. 18) words to the present context, migrant writing can be seen as an 'exercise in mental translation' since migrant writers 'translate' themselves by reproducing their cultural specificity in a foreign way (Asad 1986, Bhabha 1994). That is, migrant writing constitutes a form of cultural translation that involves more of a process based upon the movement of the people than the

movement of texts. In this context, the analysis of how Hamid's self-translation is transferred to the Turkish language will be carried out in line with Teun van Dijk's (2005, 2018) framework, which sheds light on a discourse analytical method for the study of migration. The present study explores, in the words of van Dijk (2018, p. xx), 'the many ways migration discourse is structured, how it expresses underlying mental models, attitudes and ideologies, and what social and political functions such discourses have'.

At this juncture, it is significant to note that Hamid's style 'mimics' the thematic content throughout the novel (Lagji, 2018, p. 2); hence, his text requires the translator's active role in the generation of literary meaning. The analysis shows that the Turkish translation mirrors the source text's 'winding sentences whose words wander across the page, accumulating clauses until the period end point' (Lagji, 2018, p. 2). It is worth noting here that the long syntax of the source-text sentences seems to denote the long waiting period involved almost in every immigration process. Note also that Hamid's novel wittily unravels the objectification and delegitimization of migrants in the world. As the analysis illustrates, the Turkish translation diligently recreates the source text's dehumanizing metaphors, which prevail in the public debates about migration. The target text's reproduction of those metaphorical expressions is of vital importance for the reception of Hamid's text in the target society (e.g. for facilitating readerly identification with migrants) because the source text, by and large, deconstructs the mythical narratives (e.g. the construction of a stereotypical migrant identity) that marginalize migrants in line with an 'us and them' discourse. The Turkish translation further recreates the source text's allusions that refer to the key texts in migrant writing and postcolonial literature which foreground the liminal position of the 'other'. This study concludes that the discursive strategies used in the Turkish translation (re)present the social manifestations of migrancy.

1. Giriş

Pakistan asıllı İngiliz yazar Mohsin Hamid'in (2017) *Exit West* romanı göç krizinin fiziksel sınırlarla, askeri gözetimle ve uluslararası anlaşmalarla kontrol altına alınamayan bir olgu haline geldiğini göstererek, toplumsal huzursuzluk, iç savaş ve insanların kendi yurtlarından edilmesi gibi günümüzün en önemli gündem maddelerini oluşturan olayları ön plana çıkarmaktadır. Başka bir deyişle, *Exit West* küresel düzeyde bir mülteci krizine dikkat çekmektedir. Romanın başkahramanları Saeed ve Nadia, neresi olduğu belirtilmeyen anayurtlarından ayrılmak zorunda bırakılarak, kendilerini güvende hissedecekleri bir ülkeye doğru yola çıkmıştır. Yolculukları esnasında sırasıyla Mikonos, Londra ve San Francisco'da kalan karakterlerin hem birbirleri ile hem de anayurtları ile olan ilişkileri bu şehirlerin atmosferinin derin izlerini taşımaktadır.

Romanın realizm çizgisinden sapan en önemli özelliği, göçmenlerin sihirli kapılardan geçerek bir yerden başka bir yere göç edebilmesidir. Mohsin Hamid, tıpkı Salman Rushdie (1991) gibi, romanında büyülü gerçekçiliğe yer vermektedir. Savaşın yıkık dökük izlerini taşıyan yurtlarından kaçan başkahramanlar, sihirli kapılardan geçerek iltica etmişler ve yukarıda adı geçen her bir şehir için bu gizemli kapıları kullanmışlardır. Başkahramanları anlatan olay örgüsünün yanısıra, romanda ulusal sınırları sihirli kapılarla aşıp geçen başka insanların hikâyelerine de yer verilmiştir. Romandaki sihirli kapılar binlerce insanın din, dil, ırk ve mezhep ayrımı yapılmaksızın birer göçmen olarak istedikleri ulus-devletlere sorgusuz sualsiz geçiş yapmasını sağlamaktadır. Küresel bir boyut kazanan göçmen krizi ekseninde, bu kapılar okurun dünyayı fiziki sınırlardan ve siyasi çıkarlardan arınmış olarak hayal edebilmesine sebep olmaktadır (Dew, 2017, s. 274).

Hamid, romanında göç olgusunu evrenselleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, hayatlarında hiç yer değiştirmemiş insanların bile zamanın içinde göç yaşadığını vurgulayarak, geçen zamanla birlikte insanların kimliğinin de değişebileceğini belirtmiştir (Hamid, 2017, s. 209). Göç deneyiminin zaman içinde yaşanan değişikliklerle ilişkilendirilmesi, göçmenler tarafından yaşanan olayların genelleştirilerek basite indirgenmesine neden olabilir. Ancak, romanda, zamanın içinde göç eden insanların da bir daha asla geçmiş zamana dönemedikleri belirtilmekte ve gerek coğrafi bağlamda gerekse zamanın içinde yaşanan göçün güç ve acı bir deneyim olduğu belirtilmektedir (Hamid, 2017, s. 209). Bu şekilde, göçün küresel bir hareket olduğu ve göç eden kişilerin ulusal kimliklerini terk ederek küresel bir kimlik edindiği vurgulanmaktadır.

Hamid, Ruby Cutolo (2012, s. 21-22) tarafından düzenlenen söyleşide, kendisini “coğrafi bir göçebe” olarak görmekle birlikte, “coğrafi bağlamda cinsiyet değiştirmiş” gibi hissettiğini de belirtmiştir. Bu durumun en önemli nedeni, kendisi gibi Doğu’dan Batı’ya göç eden insanların diğer insanlar tarafından, “Doğu/Batı [ikilemi] ekseninde gerçek bir erkek ya da gerçek bir kadın” olarak konumlandırılmamış olmasıdır (Cutolo, 2012, s. 22). Hamid, dikkat çektiği tüm bu noktaların ışığında, “göç-sonrası edebiyat” alanında “yerlerinden edilmiş yazarlar” arasında önemli bir yer edinmiştir (Gamal, 2013, s. 597-598).

Tim Cresswell’in (2010, s. 21) dünyadaki “göç hareketliliği nasıl temsil edilmektedir” sorusunu temel alan bu çalışma, çeviri ve diasporayı eşdeğer kabul eden Salman Rushdie’nin (1991, s. 17) *Imaginary Homelands* (Hayali Vatanlar) kitabında yer alan “[d] ünyanın öteki tarafında doğmuş olmamız sebebiyle, hepimiz çevrilmiş insanlarız” ifadesinde vurguladığı gibi, hem kültürel çeviri metaforu hem de dillerarası çeviri bağlamında, *Exit West* eseri ve eserin Türkçe çevirisinde göç ve göçmen olgusunun temsiline ışık tutacaktır. Kültürel çeviri kavramı bağlamında, anadilinden farklı bir dilde eser yazan göçmen bir yazarın özçevirmen olarak görülmesi sebebiyle (Thiong’o, 2009), Mohsin Hamid, Pakistan asıllı bir özçevirmen olarak ele alınacak ve bu yazar tarafından yapılan özçevirinin Türkçeye nasıl aktarıldığı ortaya koyulacaktır. Kaynak ve erek metinlerin incelenmesinde, göçmenlerin, toplumu oluşturan bireylerin zihinlerinde ötekileştirilmesi ve bu durumun sözcük seçimi, sözdizimi, imge ve metafor düzeyinde söyleme yansımasını inceleyen Teun van Dijk’in (2003, 2005) söylem çözümlemesi için kullandığı kavramsal araçlara yer verilecektir.

2. Göçmen yazını ve çeviri ilişkisi

Homi Bhabha’nın (1994) *The Location of Culture* (Kültürel Konumlanış) kitabında sömürgecilik sonrası edebiyat alanına yoğunlaşarak kültürel çeviri kavramını ortaya atması, kültürün ulusötesi ve çevrilebilir bir özellik taşıdığını vurgulaması, melezlik ve aradalık gibi kavramları kullanarak göçmen söyleminin kültürel çeviriden beslendiğini vurgulaması, ve çeviriyi bir metafor olarak uluslararası ve uluslarötesi hareketliliğin bir ürünü olan göçmen yazınının irdelenebileceği şekilde kullanması göç olgusunun çeviribilim alanının gündeminde önemli bir yer teşkil etmesine neden olmuştur. Bhabha tarafından kavramsallaştırılan kültürel çeviri, farklı diller arasında gerçekleşen metinsel bir aktarımı vurgulamanın ötesinde, göçmenlerin yaşadığı arada kalmışlık duygusunu ön plana çıkarmaktadır. Bhabha’nın kültürel çeviri metaforu, Salman Rushdie’nin (1988,

s. 62) *The Satanic Verses* kitabında geçen "İngiliz ortamına çevrilmiş bir Hintli" ifadesini çağrıştırmaktadır.

Sömürgecilik sonrası bakış açısı ile 'öteki' kavramını ele alan Bhabha (1994), Avrupa-merkezciliği temel alan Batılı düşünce şeklinin diğer kültürler üzerinde tahakküm kurması nedeniyle, 'ötekinin', ötekileştiren özneyi taklit etmesi sonucunda kararsızlık (ambivalans) durumunun ortaya çıktığını belirtmiştir. Bhabha (1994), ayrıca, bu durumun ötekileştiren (ev sahibi) kültüre göç eden bireyde kimlik buhranı yarattığını ve bu bireyin artık üçüncü uzamda yer alarak melez bir kültüre sahip olduğunu belirtmiştir. Bhabha (1994) ötekileştiren öznenin söylem yoluyla ırk ve cinsiyet temelinde farklılık vurgusu yaparak tahakküm kuran bir alan yarattığını ve bu şekilde ötekileştirme sürecinin sürekli olarak yinelenildiğini de kaydetmiştir. Bu noktada, benzer bir vurgunun daha önce Said (1978) tarafından Doğu ve Batı kültürleri arasında "ontolojik ve epistemolojik ayrım" (Ashcroft, Griffiths & Tiffin, 1989, s. 153) dayanan 'öteki' imgesi temelinde yapıldığının ve Doğu kavramının Batılı söylemler yoluyla üretilmesi sonucunda çevirilerin de bu söylemleri sürekli olarak beslediğinin altını çizmek gerekmektedir.

Göç ve aidiyet, kimlik siyaseti, yerel ve küresel dil kullanımları gibi olgular yirmibirinci yüzyılda çeviribilim alanında en çok dikkat çeken konular haline gelmiştir (Inghilleri, 2017). Mekânsal hareketlilik ve temsiliyet olguları ile birlikte sürgün ve gönüllü sürgün gibi diyaspora olgularının da eşliğinde, özçeviri ve dillerarası çeviri büyük bir önem kazanmıştır. Özçeviri, belirli bir yazar tarafından yazılan özgün bir eserin, aynı yazar tarafından farklı bir dile çevrilmesi olarak tanımlanmış olsa da (Popovič, 1976, s. 19), sömürgecilik sonrası edebiyat ve göçmen edebiyatı, çeviri tanımının sınırlarını genişleterek özçeviriye bakış açımızı geliştirmiştir (Polezzi, 2012, s. 350). Özçevirmen kavramı, artık anadilinden farklı bir dilde eser üreten yazarlar için de kullanılmaktadır (Thiong'o, 2009; Akbatur, 2010). Göçmenlerin özçevirmen olarak yazın alanında faaliyet göstermesinin bir sonucu olarak, özgün metin ve çeviri kavramları arasında var olan sınır muğlak bir hal almıştır; çeviri kavramının sınırlarının genişlemesiyle, göçmenlerin anadilleri dışında yazdıkları metinlerle birlikte çok-dilli olarak yazdıkları metinler de çeviri kapsamında ele alınmaya başlanmıştır.

Çeviri, bu kapsamda, göç edenler ve göç edenleri misafir edenler arasındaki güç hiyerarşisini gözler önüne serme potansiyeline sahiptir. Öncelikle, göçmenlerin hem özne konumunda olan birer eyleyici hem de çevirinin nesnesini oluşturan birer birey olduğunun unutulmaması gerekmektedir (Polezzi, 2012, s. 345). Bu noktada sormamız

gereken bazı sorular bulunmaktadır. Göç eylemiyle ilişkili dil pratikleri hangi yollarla çeviri edimine yansıtılmaktadır? (Polezzi, 2012, s. 346) Çeviri, göçmenlerin hayatında nasıl bir rol oynamaktadır? (Inghilleri, 2017, s. 29) Bu soruların cevabında çeviri etiği ön plana çıkmaktadır çünkü göç eden insanların çeviri yoluyla temsiline yapılan müdahaleler, kullanılan yerileştirme stratejileri ve 'ötekine' ait sosyo-kültürel özelliklerin yok edilmesi bu insanlara yapılacak bir "ihanet" olarak algınabilir (Polezzi, 2012, s. 346). Bu nedenle, göç yazınının çevirisi söz konusu olduğunda sadece metinlerin çevirisi değil, "göç edenlerin [kültürel] çevirisi" de göz önünde bulundurulmalıdır (Polezzi, 2012, s. 347).

Aynı şekilde, çeviriyi, ulusal, kültürel ve dil sınırlarını aşan "özgün" bir metin üzerinden gerçekleştirilen bir aktarım olarak gören "çizgisel bakış açısının" yetersiz kalacağını bilmemiz gerekir çünkü çeviri sadece kelimelerin yer değiştirmesi ile sınırlandırılmaz: insanların yeni bir sosyal ortama girmesinin de çeviri eylemi olarak görülmesi gerekmektedir (Polezzi, 2012, s. 348). Çeviri, göç eden insanların yaşamlarında asimilasyon stratejisi olarak ortaya çıkabilir: göçmenler ev sahibi kültürün dil ve kültürel özelliklerine uyum sağlayarak kültür potasında erime yaşayabilir (Cronin, 2006, s. 52). Diğer yandan, çeviri bir uzlaşma aracı olabilir ve göç eden kişilerin dil ve kültürlerini yaşatma stratejisi olarak karşımıza çıkabilir (Cronin, 2006, s. 52). Birçok toplumda tekdilliliğin bir norm olarak kabul edilmesine karşın göçmen yazını eserlerinde çokdilli örneklerin göçler sayesinde ön plana çıktığını vurgulamak gerekir (Tymoczko, 2006, s. 16). Bu bağlamda, göçmenler çevirinin nesnesi olmaktan kurtularak aktif birer eyleyici konumuna geçebilir (Polezzi, 2012, s. 348).

Türk yazın sisteminde de göçmen eserlerinin örnekleri yer almaktadır. Yüksel Pazarkaya, Aras Ören, Emine Sevgi Özdamar, Şinasi Dikmen, Habib Bektaş, Bekir Yıldız, Fethi Savaşçı ve Güney Dal gibi yazarlar Almanya'ya göç eden birinci kuşak yazarlardır. Bu yazarlar göçün nedenleri, gurbet, kültür şoku, yabancılaşma, misafir işçilik, kaçak işçilik ve dil sorunları gibi konuları temel almıştır (Salim, 2011a; Zengin, 2011). Yüksel Pazarkaya göçmen edebiyatı türünde eserler vermekle birlikte Türk edebiyatının önemli temsilcilerini Almanca'ya çevirmektedir. İkinci kuşakta Şinasi Dikmen, Fakir Baykurt, Zafer Şenocak, Mevlüt Asar, Zehra Çırak, Akif Pirinççi ve Hatice Akyün gibi yazarlar bulunmaktadır. Şinasi Dikmen gibi bazı yazarlar Almanca eserler de vermektedir. Bu kuşak tarafından üretilen eserlerde karma bir kültürü yaşama ve bu kültürle çatışmanın önemi ön plana çıkmaktadır (Salim, 2011b). Üçüncü kuşakta ise Renan Demirhan, Levent Aktoprak, Feridun Zaimoğlu, Zehra Çırak ve Selim Özdoğan gibi yazarlar yer almaktadır. Zafer Şenocak gibi bazı yazarların aynı zamanda çevirileri de bulunmaktadır. Bu kuşağın

eserlerinde kültür ve kimlik kavramları ile birbirinden ayrıştırılan insanların gerçekte birbirinden çok da farklı olmadığı vurgulanmaktadır (Cengiz, 2010).

Göç ve çeviri ilişkisi üzerine Türkiye'de verimli çalışmalar yapılmaktadır. Rana Kahraman'ın (2010) *Göç ve Çeviri: İltica Başvurularında Sözlü Çeviri Uygulamaları ve Toplum Çevirmeninin Rolü* başlıklı doktora tezi, Gamze Okumuş'un (2017) *Göçmen Belleğinin Mekânı Kurgulama ve Yeniden Üretim Biçimleri: Kolaj, Montaj ve Çeviri* başlıklı yüksek lisans tezi, Filiz Şan ve Seda Koçlu'nun (2018) "Sakarya'daki Mültecilerin İletişim Sorunlarının Belirlenmesi ve Toplum Çevirmenliğine Olan İhtiyaç" başlıklı makalesi ve Umut Balcı ve Medeni Akgün'ün (2018) "Emine Sevgi Özdamar'ın *Mutterzunge* adlı eserindeki kalıp ifadeler ve Türkçe çevirisindeki karşılıkları" başlıklı makalesi bu çalışmalardan bazılarıdır. Göç ve çeviri ilişkisini konu alan bu çalışmalarda yer alan en temel vurgu sözlü ve yazılı çevirilerde, yazın ve yazın alanı dışındaki metinlerin çevirisinde çevirmenlerin üstlendiği önemli role ilişkin farkındalığın artırılmasıdır.

Göçmen yazını eserlerini çeviren çevirmenler aktivist bir rol üstlenebilir. Çevirinin dünyayı görme ve algılama şekillerini değiştirebileceği, anlatıları okuma ve dinleme biçimlerini etkileyebileceği görüşüne paralel olarak (Venuti 2013), göçmen yazını gibi metinlerin çevirisinde izlenen yabancılaştırma stratejilerinin (örn. akıcı olmayan, erek kültürdeki çeviri normlarını çiğneyen ve erek okurun aşına olmadığı stratejiler) yerleştirme stratejilerine (örn. kaynak metnin yabancılığını en aza indirgeyen stratejiler) ve egemen yazın biçemlerine karşı "direnc" oluşturarak farkındalık yaratabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır (Venuti, 2008, s. 22). Bhabha'nın (1994, s. 321) da belirttiği gibi, çeviride var olan bu tür "dönüşüm süreç[lerinde]" önemli bir "direnc unsuru" yer almaktadır.

Boris Bachmann-Medick (2006, s. 38) "çevrilmiş" göçmeni iki kültür arasında "sürüklenen", "köklerinden" koparılıp yeni bir kültüre yerleştirilen kişiler olarak görmektedir. Söz konusu "sürüklenme" olayının zorunlu bir yer değiştirme olabileceğini ve şiddet içeren bir tehdit karşısında gerçekleşmiş olabileceğini göz önünde bulundurursak, çevirinin hem "saldırgan" hem de "koruyucu" bir strateji olarak kullanılabileceğini ve göç eden insanlara çeviri yoluyla bir ses ve kimlik verilebileceğini de unutmamak gerekir (Polezzi, 2012, s. 349). Bu bakış açıdan hareketle, 'Analiz' bölümünde, Mohsin Hamid'in *Exit West* romanı çerçevesinde, kaynak ve erek metinlerde göçmenlerin nasıl temsil edildiği, göçmen kimliğinin hangi yollarla oluşturulduğu ve göçmenlere verilen sesin okurlar üzerindeki potansiyel etkileri üzerinde durulacaktır.

3. Analiz

Giriş bölümünde belirtilen amacı tekrar etmek gerekirse, bu bölümde, Cresswell'in (2010, s. 21) dünyadaki göç hareketliliğinin nasıl temsil edildiğine ilişkin sorusuna yazın çevirisi bağlamında yanıt aranmaktadır. Romanda, göçmenlerin ülkelerinden ayrılmak için beklediği süre ile sınır dışına çıktıktan sonra başka bir ülkeye kabul edilmek için beklediği süre arasında yaşanan hareketliliğin temsili ön plana çıkmaktadır (Haas, 2017, s. 75). Bu bölüm toplumsal yapıların bilişsel yapılar vasıtasıyla söylem üzerinde büyük bir etki oluşturduğunu örneklerle göstermeyi amaçlamaktadır. Analiz, bilişsel yapıların toplum ve söylem arasında bir "arayüz" görevine sahip olduğunu vurgulayan van Dijk'ın (2003, s. 13-14) toplum, biliş ve söylem düzeyindeki ilişkiyi incelemek üzere kullandığı sözdizimi, sözcük seçimi, imge ve metafor kullanımı gibi stratejilerden yola çıkacaktır. Bu bağlamda, *Exit West* romanındaki göç ve göçmen temsiline Türkçe çeviriye nasıl aktarıldığına ışık tutulacaktır.

Analiz için van Dijk'ın (2003, 2005, 2018) sosyo-bilişsel yaklaşımının seçilmesinin nedeni göçmenlere dair oluşturduğu zihinsel temsil şeklini belirli söylem stratejileriyle metne döken Hamid'in "bilişsel durumunun" erek metin okuruna nasıl aktarıldığını (Boase-Beier, 2006, s. 54) incelemek için gereken kavramsal araçların van Dijk'ın çalışmalarında karşımıza çıkmasıdır. Yazın metinlerinde okuma eyleminin yoğun bir interaktif sürece dayanıyor olmasından dolayı yazar tarafından kullanılan (sözdizimi, muğlaklık, sözcük seçimi ve metafor gibi) stratejiler okurun metinden hareketle belirli bir "bilişsel duruma" erişmesini sağlar (Boase-Beier, 2003, s. 255). Erişilen bu bilişsel durum, aynı zamanda kaynak metnin bağlamının erek okur tarafından yeniden oluşturulmasını sağlamaktadır. Lagji (2018, s. 10) tarafından vurgulandığı gibi, Hamid'in söylemi roman boyunca tematik içeriğe eşlik etmekte ve romanın temasını oluşturan göçmen temsiline yansıtılmaktadır. Analiz, bu bakış açısı doğrultusunda kaynak ve erek metinlerin söylem ve içerik bakımından karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

3.1. Sözdizimi ve Muğlaklık Aktarımı

Cümle uzunlukları *Exit West* romanı için büyük bir önem taşımaktadır. Örneğin, varış noktasındaki ülke tarafından kabul edilme sürecinde yaşanan sürenin uzunluğu, Hamid'in uzun cümleler kurarak okurda sabır ve heyecanlı bekleyiş gibi hisleri uyandırmak istemesinden kaynaklanmış olabilir. Bu nedenle, Hamid'in kullandığı cümleler göç esnasında görülen "virajlı yollar" gibi sayfa boyunca uzayıp gitmekte, çok sayıda

yancümlenin birbirine bağlanması ile sonu bir türlü gelmeyen bir yolculuğa benzer cümleler nokta ile bölünmeden roman içinde yer almaktadır (Lagji, 2018, s. 10).

KM1

Nadia and Saeed quickly located a cluster of fellow countrywomen and -men and learned that they were on the Greek island of Mykonos, a great draw for tourists in the summer, and, it seemed, a great draw for migrants this winter, and that the doors out, which is to say the doors to richer destinations, were heavily guarded, but the doors in, the doors from poorer places, were mostly left unsecured, perhaps in the hope that people would go back to where they came from—although almost no one ever did—or perhaps because there were simply too many doors from too many poorer places to guard them all. (Hamid, 2017, s. 101)

EM1

Nadia ile Saeed hemen kendi memleketlilerinden oluşan kadınlı erkekli bir grup buldular ve yazın turist akınına ve görünüşe göre bu kış da mülteci akınına uğrayan Yunanistan'ın Mikonos Adası'nda olduklarını öğrendiler. Dışarıdan açılan kapılar, yani daha zengin varış noktalarına açılan kapılar çok iyi korunurken içeri açılan kapılar, yani daha fakir yerlerden açılan kapılar belki de insanların geldikleri yerlere geri dönecekleri umuduyla (her ne kadar neredeyse hiç kimse geri dönme de) veya belki de yalnızca çok sayıda fakir ülkeden açılan çok sayıda kapı olduğu için hepsini korumanın imkânsızlığıyla, çoğunlukla korumasız bırakılmışlardı. (Hamid, 2019, s. 87)¹

Yukarıdaki örneği incelerken, uzun cümlelerin biçimsel bir değer taşıdığını ve bir yandan kaynak metnin mesajını iletmeye çalışırken diğer yandan yazarın biçimini yeniden oluşturmak için uğraşan çevirmen açısından önemli bir zorluk teşkil ettiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Türkçe çeviriye genel olarak bakıldığında, çevirmenin Hamid'in uzun cümlelerinin yapısını korumaya çalıştığı gözlemlenebilir. Ancak uzun cümlelerin anlam akışına engel olduğu ve mesaj iletimini engellediği bazı durumlarda, cümlelerin çeviride nokta kullanılarak bölündüğüne de rastlanılmaktadır. Örnekte görüldüğü gibi, erek metinde sadece bir kez nokta kullanılmış, cümlelerin kalan kısmı

1 Kaynak ve erek metinler üzerinde yapılan tüm vurgu makale yazarına aittir.

bölünmeden aktarılmıştır. Bu stratejinin çevirinin geneline yansımış olması ve erek metinde sadece anlam akışının bozulduğu durumlarda nokta kullanılması uzun cümlelerin kaynak metin okurunda uyandırması beklenen bilişsel etkinin çevirmen tarafından da oluşturulmaya çalışıldığının bir göstergesidir.

Göç ve hareketlilik çalışmalarında da vurgulandığı gibi, bekleme alanları ve bekleme kuyuklarında yaşanan durağanlık göçmen yazınının söylemine de yansımaktadır (Bissel, 2007, s. 277). Ancak göçmen yazınına sadece durağanlık ile sınırlamak doğru değildir çünkü göç sürecindeki bekleyişin içinde hareketlilik ve hareketsizlik ile aktiflik ve pasiflik birlikte bulunmaktadır (Bissell, 2007, s. 279). İltica etmek isteyen mültecilerin deneyimlerinin de gösterdiği gibi, bekleme süreci boş ve pasif bir şekilde yaşanan verimsiz bir zaman aralığından oluşmamaktadır (Rotter, 2016; Turnbull, 2016). Bu bağlamdaki bekleme süreci her ne kadar uzamış bir süreç olsa da “karmaşık ve diyalektik bir süreç” olması nedeniyle duygusal ve zihinsel olarak çaba gerektiren ve mültecilerin kabul edilmek için yoğun bir emek harcadığı aktif ve verimli bir zaman dilimini kapsayan bir süreç olarak görülmektedir (Rotter, 2016, s. 86).

Bu diyalektik süreç, Hamid’in romanında sözcük düzeyinde yaratılan birtakım çelişkilerle ortaya konulmuştur. Kaynak metni çevirme nedenlerinden biri metnin biçimsel özelliklerinin okur üzerinde yarattığı etkiyi erek metin okuru için de oluşturmak ise bu tür çelişkilerin çeviride düzeltilmemesi ve okurun benzer çelişkilere maruz bırakılması önem taşımaktadır. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılabilceği gibi, “herkes yabancıydı [...] hiç kimse yabancı değildi”, “hem bir ölüm hem bir doğum gibi”, “utanıyorlardı [...] utangaçlığın ne olduğunu bilmiyorlardı” ifadeleriyle kaynak metindeki çelişkili ifadeler erek metne aktarılmıştır:

KM 2

In this group, everyone was foreign, and so, in a sense, no one was. (Hamid, 2017, s. 100)

EM 2

Bu grup içinde herkes yabancıydı, bu nedenle bir anlamda hiç kimse yabancı değildi. (Hamid, 2019, s. 87)

KM 3

It was said in those days that the passage was both like dying and like being born, [...]. (Hamid, 2017, s. 104)

EM 3

O günlerde geçişin hem bir ölüm hem de bir doğum gibi olduğu söyleniyordu, [...]. (Hamid, 2019, s. 85)

KM 4

[Migrants] were ashamed but did not yet know that shame. (Hamid, 2017, s. 184)

EM 4

[Göçmenler] utanıyorlardı ve henüz bu utangaçlığın ne olduğunu bilmiyorlardı. (Hamid, 2019, s. 150)

Ayrıca, bir yerden başka bir yere göç eden insanların hayatında yaşanacak olayların önceden tahmin edilememesi ve gelecekteki birçok gelişmenin muğlak kalması nedeniyle, Hamid'in romanında anlam belirsizliği biçimsel ve estetik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Naydan, 2019, s. 448). Bu nedenle, karakterlerin arada kalmışlık duygusu romanda özellikle de sözcük seçimi yoluyla ön plana çıkarılmıştır:

KM 5

Others didn't move at all: stunned, maybe, or resting. Possibly dying. (Hamid, 2017, s. 23)

EM 5

Başkaları kımıldamıyordu bile. Afallamışlardı belki. Veya dinleniyorlardı. Muhtemelen ölüyorlardı. (Hamid, 2019, s. 26)

KM 6

His eyes rolled terribly. Yes: terribly. Or perhaps not so terribly. (Hamid, 2017, s. 9)

EM 6

Gözleri korkunç biçimde geriye doğru kaydı. Evet korkunç bir şekilde. Veya belki de o kadar korkunç değildi. (Hamid, 2019, s. 12)

Örneklerden anlaşılacağı gibi, belirsizlik ifade eden cümleler Hamid'in romanına estetik bir hava kazandırmaktadır çünkü romanda sistematik olarak tekrar edilen birçok sözcük (maybe, possibly ve perhaps gibi), "belirsizlik", "eşiklik", "kararsızlık" ve "arada kalmışlık" gibi durumları çağrıştırmaktadır (Naydan, 2019, s. 444). Romandaki mültecilerin sihirli bir kapıdan içeri adım atarken nereye varacaklarını bilememesi gibi yetkililerin de ne zaman ve hangi bölgeden yeni bir kapının ülkelerine açılacağını bilememesi bu belirsizlik duygusunu artırmaktadır. Bu türden bir belirsizlik duygusu, Türkçe çeviride de "belki" ve "muhtemelen" gibi sözcük tekrarlarının hiç atlama ya da çıkarılma yapılmaksızın çevrilmesiyle okurun dikkatini çekecek hale getirilmiştir.

Exit West romanında göç edenlerin temsili konusunda öne çıkan başka bir özellik de göçmenlerin ulusal kimliğine dair bilgilerin belirsiz olmasıdır. Bu şekilde yaratılan belirsizlik, van Dijk'in (1997, s. 31) da belirttiği gibi, belirli bir motivasyonla seçilen bir söylem stratejisidir. Son yılların gündeminde en önemli yeri teşkil eden kitlesel göç konusu, Hamid'in romanında iç savaşlar ve dünya çapında yaşanan kargaşalar doğrultusunda ele alınırken, göçmenlerin anayurtlarına dair hiçbir bilgi verilmemiştir. Bu durumun nedeni, Hamid'in bir söyleşide vurguladığı gibi, "göç deneyiminde ve mülteci yaşantısındaki evrenselliği" okurun hissedebilmesini sağlamak ve göç veya iltica deneyimini hiç yaşamamış olan kişilerin dünyasında göçmen ve mültecilere "empati alanı" açmaktır (Chandler & Hamid, 2017). Bu nedenle, çeviride göçmenlerin uyuşmasına ilişkin olarak yapılabilecek herhangi bir ima Hamid'in bahsettiği "evrensellik" algısına zarar verebilir. Agamben (1995, s. 119), *Exit West*'in herhangi bir "kategoriye" (örn. dil, uyruk ve ırk) aidiyeti devreden çıkarıp, sadece göç unsurunun ön plana çıkmasını amaçladığını vurgulamaktadır. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri de aşağıdaki gibidir:

KM 7

[...] it was inexplicable that she continued to wear her black robes, and it grated on him a bit, for she did not pray, and she avoided speaking their language, and she avoided their people, and sometimes he wanted to shout, well take it off then, and then he would wince inwardly, since he believed he loved her, and his resentment, when it bubbled up like this, made him angry with himself. (Hamid, 2017, s. 187)

EM 7

Fakat kara çarşaflarını giymeye devam etmesini anlayamıyordu ve bu durum onu biraz sinirlendiriyordu. Çünkü Nadia dua bile etmiyor, kendi dillerini konuşmaktan kaçınıyordu ve kendi insanlarından da kaçınıyordu. Bazen Saeed ona, o halde çıkar şunları üstünden, diye bağırarak istiyordu ancak hemen ardından Nadia'yı sevdiğine inandığı için kendi içine kapanıyordu ve bu şekilde kabaran kırgınlığı kendisine [...]. (Hamid, 2019, s. 153)

Örnekte de görüldüğü gibi, roman boyunca, "their language" ve "their people" gibi ifadeler kullanılarak başkarakterlerin anayurtları ve anadilleri belirsiz bırakılmıştır. Çeviride de karakterlerin kimliklerine ilişkin bu belirsizlik durumu korunmuştur. Ancak, kaynak metinde başkahramanın (Nadia) siyah bir giyisi ("black robe") giydiği belirtilmiş olsa da, bu giyisi yazar tarafından özellikle 'chador' (kara çarşaf), 'hijab' (türban), ya da 'veiling' (tesettür) olarak nitelendirilmemiş, belirli bir bölgeye ya da ülkeye özgü bir vurgu yapmaktan kaçınılmıştır. Bu nedenle, erek metinde de bu belirsizliğin sürdürülmesi yerinde olacaktır.

Yukarıdaki örneğe benzer şekilde, sekizinci ve dokuzuncu örneklerde de göçmenlerin kimliğine dair net bir bilgi ortaya koyulmamıştır:

KM 8

The preacher was a widower, and his wife had come from the same country as Saeed, and so the preacher knew some of Saeed's language, and his approach to religion was partly familiar to Saeed, while at the same time partly novel, too. (Hamid, 2017, s. 199)

EM 8

Vaiz duldu ve karısı da Saeed'in ülkesinden gelmişti. Bu nedenle vaiz, Saeed'in dilini az da olsa biliyordu ve dine yaklaşımı Saeed'e kısmen de tanıdık gelmişti. (Hamid, 2019, s. 160)

KM 9

[...] and then there was the fact that the preacher had married a woman from Saeed's country, and also that the preacher's daughter was born of a woman from Saeed's country. (Hamid, 2017, s. 219)

EM 9

[...] ve ayrıca vaizin, Saeed'in ülkesinden bir kadınla evlenmesi gerçeği de önlerinde duruyordu. (Hamid, 2019, s. 174)

Bu gibi örnekler, okurun dikkatini belirli bir coğrafya içinde tanımlanabilen tek bir jeopolitik krizden uzak tutmak, binlerce insanın yaşadığı evrensel bir insanlık krizine odaklanmak ve dikkatleri "yerinden edilmiş" kişilerin ortak olarak yaşadığı evrensel deneyime yöneltmek amacını taşımaktadır (Perfect, 2019, s. 8). Bu nedenle, çeviride de belirli bir coğrafya ya da ulusal özelliğin vurgulanmaması büyük bir önem taşımaktadır. Türkçe çeviride görüldüğü üzere, "Saeed's country" (Saeed'in ülkesi), "Saeed's language" (Saeed'in dili) ve "Saeed's religion" (Saeed'in dini) ifadelerinin düzenli olarak tekrar edilmesi ile aynı etki yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu tekrarlar kaynak metinde özel bir amaç doğrultusunda yapıldığı için tekrarların estetik açıdan bir değer taşıdığını ve çeviriye aynı biçimsel özelliği aktarabilmek için kaynak metindeki tekrarları yapmaktan kaçınmamak gerektiğini vurgulamamız önemlidir.

Yazınsal kurgu, okurda empati yaratmanın en somut yöntemlerinden biridir (Keen, 2007). Hamid, okurlarında empati duygusu oluşturabilmek için göçün evrenselliğini vurgulayacak farklı stratejiler seçmiştir. Yukarıda belirtilen stratejinin dışında, Hamid tarafından uygulanan başka bir strateji de romanın anlatıcısının "ben" yerine "biz" ifadesini tercih etmesi ve bu şekilde göçün "her insanı [ortak bir noktada] birleştirdiğini" vurgulamaya çalışmasıdır (Hamid, 2017, s. 202). Burada dikkat çeken önemli bir nokta, van Dijk (1995, s. 32) tarafından vurgulandığı gibi, "biz ve onlar" karşıtlığının göçmenlere

karşı önyargı, ayrımcılık ve ırkçılığı pekiştirmesi sebebiyle, Hamid'in bilinçli olarak insanlara hitap ederken "biz" ifadesini kullanması ve göçmenleri göçmen olmayanlardan ayırmamasıdır.

Hamid tarafından her insanın aslında birer mülteci olduğunun vurgulanmasının nedeni tüm insanların yaşantısını geçmişten geleceğe taşıyor olmasıdır; başka bir deyişle, hiç göç etmemiş ya da hiç yer değiştirmemiş insanların bile mülteci olarak tanımlanması zaman içinde yaşanan göçten kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda, bu türden bir evrensellik duygusunu yansıtmak için roman anlatıcısı tarafından kullanılan "biz" ifadesinin çeviriye de sistematik bir şekilde aktarılması büyük bir önem taşımaktadır:

KM 10

[...] even if we stay in the same houses our whole lives, because we can't help it.

We are all migrants through time. (Hamid, 2017, s. 209)

EM 10

[...] hatta tüm hayatımız boyunca aynı evde kalsak bile bunun önüne geçemiyormuş gibi hissediyordu.

Artık herkes zamanda yolculuk eden göçmenlerdi. (Hamid, 2019, s. 168)

Onuncu örnekte görüldüğü gibi, çeviride çeşitli eklerle sağlanan "biz" kullanımının, "we can't help it" ve "we are all migrants" ifadelerinde de kullanılması aynı empati duygusunu yaratmak için uygun olacaktır. Ayrıca, Hamid'in göçmen romanının diğer bir özelliği de yoğun bir şekilde anırtırma kullanımıdır. Romandaki "we are all migrants through time" ifadesi, Salman Rushdie'nin (1992: 12) "[g]eçmiş, hepimizin göç ettiği bir ülkedir ve onun kaybı ortak insanlığımızın bir parçasıdır" ifadesine yapılmış olan bir anırtırmadır (Perfect, 2019, s. 12). Bu bağlamda, "biz"/"hepimiz" ifadesinin kullanılması anırtırmanın çeviriye aktarılması açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Romanda yapılan diğer dikkat çekici anırtırma ise Joseph Conrad'ın (1982) *Heart of Darkness* (*Karanlığın Yüreği*) eseri bağlamındadır:

KM 11

[...] but the closet doorway was dark, darker than night, a rectangle of complete darkness—the heart of darkness. (Hamid, 201, s. 8)

EM 11

[...] fakat odasına uzanan eşik karanlıktı, gecenin karanlığından bile daha karanlıktı, mutlak bir karanlıktan ibaret bir dikdörtgendi, karanlığın kalbiydi. (Hamid, 2019, s. 11)

Örnekten de görülebileceği gibi, kaynak metinde, göçmenlerin çektiği acıları ve kendilerini bekleyen sonun tamamen belirsizliklerle dolu olduğunu vurgulamak için yapılan “dark”/“darkness” tekrarının Türkçe çeviride korunması kaynak metnin okuru üzerinde oluşturduğu etkinin erek metin okuru için de oluşturulmasını sağlamıştır. Diğer yandan, *Karanlığın Yüreği*, Conrad’ın denizci olduğu dönemde Kongo’ya yaptığı bir yolculuktan esinlenerek sömürgecilik ve zulüm konusunu işlediği bir romandır. Bu nedenle, anıştırmayı daha belirgin bir hale getirmek için kitabın başlığının Türkçe’ye çevrildiği şekliyle (karanlığın yüreği) erek metne aktarılması okurun anıştırmayı fark etme sürecini kolaylaştırabilir.

3.2. Metafor Aktarımı

Soyut zihinsel yapılar, metaforlar sayesinde somut bir hal almaktadır. Birçok toplumda, göç gibi soyut bir kavramın somutlaştırılması ya da içinde bulundurduğu düşünülen tehdit unsurunun daha fazla ön plana çıkarılması için olumsuz çağrışımlar yapan metaforlar kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, göç olayının ev sahibi ülkeler için yarattığı tehlikeler vurgulanmaktadır. Hamid’in romanında, mülteciler için özellikle basında yer alan doğal afet metaforları kullanılmaktadır. Doğal afetler için kullanılan kavramsal metaforların yıkım, tahribat ve felaket gibi toplumda sosyo-ekonomik kayıplara neden olan ve yaşamın akışını sekteye uğratan engeller oluşturmasına benzer şekilde, Hamid de, mültecilerin toplum içinde bir tehdit oluşturduğuna dair ortaya çıkan algıyı ön plana çıkarmak istemektedir. Bu noktada, van Dijk’in (2005) *Racism and Discourse in Spain and Latin America* (İspanya ve Latin Amerika’da Irkçılık ve Söylem) çalışmasına bakacak olursak, göçmenlerin sık sık “heyelan” ve “sel” gibi su metaforlarıyla eşleştirildiğini ve bu şekilde kamuoyunda bir algı oluşturulmaya çalışıldığını görebiliriz. Aynı bağlamda,

Hamid, farklı kavramsal metaforların kullanımıyla, bu algının insan onurunu nasıl zedelediğini ve insanların eşitlik hakkının nasıl zarar gördüğünü göstermeye çalışmaktadır (Bağlama, 2019, s. 151). Aşağıda yer alan on iki, on üç ve on dördüncü örneklerde geçen "flow", "pour into" ve "overflow" sözcükleri bu durumu özetlemektedir:

KM 12

[...] adding to an unprecedented flow of migrants that was hitting the rich countries, who were building walls and fences and strengthening their borders, but seemingly to unsatisfactory effect [...]. (Hamid, 2017, s. 71)

EM 12

[...] duvarlar ve çitler inşa eden, sınırlarını güçlendiren fakat görünüşe göre tatminkâr bir sonuç alamayan zengin ülkelerin sınırlarına akan mültecilerin sayısının eşi benzeri görülmedik ölçüde artmasına ilave olarak [...]. (Hamid, 2019, s. 63-64)

KM 13

But even as people poured into London, some were venturing out of it as well. (Hamid, 2017, s. 129).

EM 13

İnsanlar Londra'ya akın etse de şehirden kaçanlar da vardı. (Hamid, 2017, s. 106).

KM 14

The crowd filled the narrow road and overflowed into the margins and stretched many hundreds of meters at its longest, and Saeed wondered where they were going, and then up ahead he saw they were approaching a hotel or resort of some kind. (Hamid, 2017, s. 105).

EM 14

İnsanlar dar yolu doldurmuştu, kenarlara doğru taşıyordu ve yüzlerce metre uzunluğunda bir kuyruk oluşturuyordu. Saeed onların nereye gittiğini merak etti ve ardından ileri doğru bakınca bir otele veya bir tür tatil köyüne yaklaştıklarını gördü. (Hamid, 2019, s. 92)

Kaynak metinden alınan örneklerin Türkçe çevirilerine baktığımızda Hamid'in roman boyunca sistematik olarak kullandığı su metaforlarının erek metinde de korunduğunu görebiliriz. Çeviride dikkat çeken önemli bir nokta, "akıntı", "taşmak", "akmak" gibi su metaforlarının yanında, tahribat ve yıkım etkisi uyandıran savaş metaforlarının da (örn. akın ve mücadele) anlam açısından bütünlük sağlamak için erek metine dâhil edilmesidir. Başka bir deyişle, kaynak metinde kullanılan bir su metaforunun, erek dilde anlam akıcılığını sağlamak üzere çevirmen tarafından seçilen bir savaş metaforu ile karşılandığı durumlar da görülmektedir. Çeviride su metaforu yerine tercih edilen savaş metaforunun da göçmenlere yönelik olumsuz bir algıyı temsil ediyor olması nedeniyle, göçmenlerin birer 'öteki' olarak algılandığının okura gösterilmesi açısından aynı role sahip olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda, bu duruma benzer başka bir örneği görebiliriz:

KM 15

In a city swollen by refugees but still mostly at peace, or at least not yet openly at war, a young man met a young woman in a classroom and did not speak to her. (Hamid, 2017, s.1)

EM 15

Mültecilerle dolup taşan fakat hala çoğunlukla huzurlu olan ya da en azından henüz açıkça savaş halinde olmayan bir kentte, genç bir adam sınıfın birinde genç bir kadınla karşılaştı ama onunla hiç konuşmadı. (Hamid, 2019, s. 7)

Bu örnek, Hamid'in romanının ilk cümlesini oluşturmaktadır. Romanın daha ilk cümlesinde mülteciler bağlamında olumsuz bir fiil kullanılmıştır: "swollen" (şişmiş). Mültecilerin gelişi ile "şişmiş" olan bir şehir güçten düşüren ya da sıkıntı yaratan bir

hastalığa işaret etmektedir (Perfect, 2019, s. 4). Hamid'in romanında bu tür metaforlar mültecilerin toplumda nasıl "marjinalize" edildiğini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır (Perfect, 2019, s. 4). Kaynak metindeki hastalık metaforunun, Türkçe çeviride bir su metaforu ("dolup taş[mak]") ile karşılandığını görmekteyiz. Bu durumun nedeni, erek okuru romanın daha ilk cümlesinden alışık olmadığı düşünülen bir metaforla (kentin şişmesi) karşı karşıya bırakmamak düşüncesi olabilir.

Analizin son örnekleri, göçmenlerin ve mültecilerin nasıl ötekileştirildiğinin en önemli göstergelerinden biri olan "cisimleştirme" olgusu bağlamında ele alınacaktır (van Dijk, 1995). Kaynak metinde göçmenler sık sık cisimleştirilerek, göçmen olmayan insanlardan ayrı birer nesne olarak ele alınmaktadır:

KM 16

The cherry trees exploded on Palace Gardens Terrace at that time, bursting into white blossoms, the closest thing many of the street's new residents had ever seen to snow, and reminding others of ripe cotton in the fields, waiting to be picked, waiting for labor, for the efforts of dark bodies from the villages, and in these trees there were now dark bodies too, children who climbed and played among the boughs, like little monkeys [...]. (Hamid, 2017, s. 177)

EM 16

Palace Garden Terrace'daki kiraz ağaçları işte o günlerde patladı, beyaz tomurcuklar halinde açtı. Bunlar, sokağın yeni sakinlerinin çoğunun gördüğü, kar tanelerine en yakın şeylerdi. Diğerlerine de tarlalarda toplanmayı, kasabalardan gelen kara derili bedenlerin çalışmalarını bekleyen olgunlaşmış pamukları hatırlatıyorlardı. Bu ağaçlarda şimdi de kara derili bedenler vardı, küçük maymunlar gibi ağaçlara tırmanıp dalların arasında oynayan çocuklar [...]. (Hamid, 2019, s. 113)

KM 17

Saeed and Nadia had to be careful when making turns not to run over an outstretched arm or leg. (Hamid, 2017, s. 23)

EM 17

Nadia ve Saeed öne uzatılmış bir kola veya bacağa basmamak için yönlerini değiştirdiklerinde dikkatli olmak zorundaydı. (Hamid, 2019, s. 26)

On altıncı ve on yedinci örneklerde, sırasıyla, “dark bodies” ve “an outstretched arm or leg” ifadeleriyle, mülteciler insan vücudunu oluşturan parçalara indirgenerek insanlıktan arındırılmakta ve ötekileştirilmektedir. Van Dijk (1995, s. 29) tarafından “dehümanizasyon” (insani özelliklerden arındırma) olarak adlandırılan bu strateji, basın alanında da “öteki[ler]” için sıklıkla kullanılmaktadır. Kaynak metindeki “the efforts of dark bodies” ifadesinin- ‘kara derili insanların çalışmaları’ yerine- “kara derili bedenlerin çalışmaları” ve “not to run over an outstretched arm or leg” ifadesinin- ‘insanların koluna veya bacağına basmamak’ yerine- “öne uzatılmış bir kola veya bacağa basmamak” şeklinde çevrilmiş olması, göçmenlerin maruz kaldığı ‘dehümanizasyon’ durumuna dair çeviri yoluyla farkındalık oluşturulması açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Son olarak belirtilmesi gereken nokta, *Exit West* çevirisinin bitimini takip eden son sayfada, Hamid’in (2007) *The Reluctant Fundamentalist* romanının Türkçe çevirisi *Gönülsüz Köktendinci* için Elif Şafak (2008) tarafından yazılan tanıtım yazısına yer verilmiş olmasıdır. Şafak’ın yazısı, çevirinin göçmenlerin hayatında oynadığı role ışık tutmaktadır. *Batı Çıkışı*’nın sonuna eklenen bu yazı, “Doğu’nun” ve “Batı’nın” insan zihni ile oluşturulan “hayali kurgular” olarak sorgulanması gerektiğine dair ifadelerle başlamaktadır (Şafak, 2019, s. 183). Şafak (2019, s. 183) tarafından “[a]raftaki bireylerin hayal kırıklıklarını[n]” anlaşılması gerektiğinin vurgulanması, çevirinin göçmenleri anlamak konusunda ne kadar büyük bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Şafak’ın (2019, s. 183) “arada birikmiş tepkilerin, kırgınlıkların ve kızgınlıkların azalması”, “gönüllü ya da gönülsüz ‘Batı karşıtı ya da İslam karşıtı tepkiseller’” yetişmesinin önlenmesi ve göçmenlere karşı oluşan “sağırlığın yerini hakiki bir kültürel olgunlu[ğa]” bırakması gerektiğine dair sözleri, göçmenlere ihtiyaç duydukları sesin kazandırılması ve çeviri eyleyicilerinin söz konusu ses ve temsiliyet hususunda üzerine düşeni yapması ile gerçekleşebilir.

4. Sonuç

Göçün “yayıma, [kültürel] sahiplenme, asimilasyon, direnç, belirsizlik” gibi pek çok boyuta sahip olması sebebiyle ortaya çıkan farklı algıların “müzakere edilmesi”, “şekillendirilmesi” ve [bazı algılarla] mücadele edilmesi için önemli bir rol oynayan çeviri,

sadece göçmen toplumların dil yoluyla ifade ettiklerinin başka dillere aktarımını değil, aynı zamanda göçmenlerin kendilerini yabancı bir topluma kültürel boyutta hangi yollarla "çevirdiğini" ve toplumun sosyal ve fiziksel ortamlarına nasıl katılım sağladığını da ortaya koymaktadır (Inghilleri, 2017, s. 34). Bu çalışmada, Mohsin Hamid göç ettiği toplumun diline kendisini 'çeviren' bir özçevirmen olarak konumlandırılmıştır ve özçevirinin Türkçe çeviride nasıl hayat bulduğu incelenmiştir.

Göç ve göçmen olgularının kaynak ve erek metinde nasıl temsil edildiğine odaklanan bu çalışmaya temel teşkil eden inceleme, van Dijk'ın (2005, 2018), dil kullanımlarının temelinde zihinsel bir dayanağın (ön yargılar, algı ve benzeri) olduğunu ve ötekileştirme ve kutuplaştırma gibi algı yönetimi sağlayan söylem stratejilerinin bir toplumun göçmenlere bakış açısını etkileyebileceğini vurguladığı çalışması ışığında yürütülmüştür. Bu incelemenin sonucunda, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Göçmenlerin iki farklı kültür arasında yaşadığı belirsizlik ve arafta kalmışlık duygusu kaynak metinde sıkça kullanılan ikilemler ve çelişkilerle okura yansıtılmıştır. Hamid'in romanında önemli bir söylem stratejisi olarak kullanılan muğlaklık Türkçe çeviride korunmuş, kaynak metnin çelişkili ifadeleri herhangi bir düzeltmeye tabi tutulmamıştır.
- Göç olgusunun evrensel niteliğini ön plana çıkarmak, göçmenleri belirli kalıp-tipler (stereotip) ile sınırlandırmamak ve romana konu olan göçmenlerle aynı din, dil, ırk özelliklerini taşımayan okurların da göçmenlere empati ile yaklaşmasını sağlayabilmek için birçok bilgi imalar ve sezdirimler yoluyla verilmiştir. Bu özellik çeviride de korunmuştur.
- Göçmenlere karşı pek çok toplumda oluşturulan kamuoyu algısının özellikle metaforlar ile daha da pekiştirildiğini göstermek üzere kaynak metinde kullanılan kavramsal metaforlar Türkçe çeviride korunmuştur. Çevirinin incelenmesinden elde edilen ilginç bir sonuç da göçmenlerin ev sahibi kültürde nasıl algılandığına ilişkin olarak kaynak metinde kullanılan su metaforlarından bir kısmının 'akın' gibi savaş metaforları ile karşılanmış olmasıdır. Bu da çeviride kullanılan metaforların yer yer kaynak metin metaforlarından farklılık gösterebileceğini ve bu durumun çeviri eyleycilerinin zihinsel şemalarında göçü hangi olgularla ilişkilendirdiğine bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, göçmenlerin nasıl ötekileştirildiğine, yaşadıkları arafta kalmışlık duygusunun ne kadar güçlü olduğuna, göçün belirli bir kültüre ya da ırka özgü olmayan evrensel bir olgu olduğuna, göçmenlerin hangi metaforlarla 'biz ve onlar' şeklindeki ayrıma maruz bırakıldığına ilişkin olarak göçmen yazını kapsamındaki eserlerde yer alan birtakım söylem stratejilerinin çeviride yeniden oluşturulması ve söz konusu durumlara dair çeviri yoluyla farkındalık oluşturulması etik bir boyut taşımaktadır. Söylemin tarihsel, sosyolojik ve kültürel etkileri içinde barındıran bilişsel bir durumu yansıtması ve bu durumun yazar ve çevirmen tercihleri ile metne dökülmesi de yukarıda sözü geçen etik sorumluluğun önemini artırmaktadır. Feminizmin ortaya çıkışından sonraki dönemlerde kadın yazarların eserlerini çevirmek ve yayımlamak ne kadar büyük bir öneme sahip olmuşsa, göçmen yazarların anlatılarından oluşan yazın metinlerini çevirmek de toplumsal farkındalık yaratmak açısından aynı öneme sahiptir. Bu noktadan hareketle, göçmen yazını çevirisi için yazılacak önsözler, çevirmen notları ve sonsözler de toplumda etkili bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, göçmen yazını çevirisini akademik çalışmalarla irdelemek ve bu tür metinler üzerinde söylem incelemeleri gerçekleştirmek göçmen anlatılarındaki temsilin farklı kaynaklarda nasıl gerçekleştiğini göstermek açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Agamben, G. (1995). We Refugees. Symposium. *A Quarterly Journal in Modern Literatures*, 49(2), 114–119.

Akbatur, A. (2010). *Writing/Translating in/to English: The Ambivalent Case of Elif Şafak* in Boğaziçi University (Yayımlanmamış doktora tezi). Retrieved from: <https://tezarsivi.com/writingtranslating-into-english-the-ambivalent-case-of-elif-safak>.

Ashcroft, B., Gareth, G., ve Tiffin, H. (Yay. Haz.). (1989). *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London and New York: Routledge.

Bachmann-Medick, D. (2006). Meanings in Cultural Anthropology. T. Hermans (Yay. Haz.), *Translating Others* içinde, (ss. 33–42). Manchester: St Jerome.

- Bağlama, S. H. (2019). Mohsin Hamid's *Exit West*: Co-opting Refugees into Global Capitalism. *New Middle Eastern Studies (NMES)*, 9, 149-158.
- Balcı, U. & Akgün, M. (2018). Emine Sevgi Özdamar'ın Mutterzunge Adlı Eserindeki Kalıp İfadeler ve Türkçe Çevirisindeki Karşılıkları. *Social Sciences Studies Journal*, 4, 2097-2103.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. New York: Routledge.
- Bhabha, H. K. (2016). *Kültürel Konumlanış* (T. Uluç, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bissell, D. (2007). Animating Suspension: Waiting for Mobilities. *Mobilities*, 2(2), 277-298. doi: 10.1080/17450100701381581.
- Boase-Beier, J. (2006). *Stylistic Approaches to Translation*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Cengiz, S. (2010). Göç, Kimlik ve Edebiyat. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2 (3), 185-193.
- Chandler, C. & Hamid, M. (2017). We Are All Refugees: A Conversation with Mohsin Hamid. Retrieved from: <https://www.thenation.com>.
- Conrad, J. ([1902] 1982). *Heart of Darkness*. Harmondsworth: Penguin Modern Classics.
- Conrad, J. (1999). *Karanlığın Yüreği* (Sinan Fişek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cresswell, T. (2010). Towards a Politics of Mobility. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28, 17-31. doi:10.1068/d11407.
- Cronin, M. (2006). *Translation and Identity*. London and New York: Routledge.
- Cutolo, R. (2012). Mohsin Hamid: The Meeting of East and West. *Publishers Weekly* (26 Nov. 2012: 21-22).
- Dew, S. (2017). Review of *Exit West*. *Religious Studies Review*, 43(3), 273-274.
- Gamal, A. (2013). The Global and the Postcolonial in Post-migratory Literature. *Journal of Postcolonial Writing*, 48(5), 596-608.
- Haas, B. M. (2017). Citizens-In-Waiting, Deported-In-Waiting: Power, Temporality, and Suffering in the U.S. Asylum System. *Ethos*, 45(1), 75-97. doi:10.1111/etho.12150.
- Hamid, M. (2007). *The Reluctant Fundamentalist*. London: Hamish Hamilton-Penguin.
- Hamid, M. (2008). *Gönülsüz Köktendinci* (F. Yanık, Çev.). İstanbul: Hayy Kitap.
- Hamid, M. (2017). *Exit West*. Riverhead Books.
- Hamid, M. (2019). *Batı Çıkışı* (Ö. A. Turan, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayıncılık.
- Inghilleri, M. (2017). *Translation and Migration*. New York and London: Routledge.
- Inghilleri, M. & Polezzi, L. (2020). A Conversation about Translation and Migration. *Cultus*, 13, 24-43.
- Kahraman, R. (2010). *Göç ve Çeviri: İltica Başvurularında Sözlü Çeviri Uygulamaları ve Toplum Çevirmeninin Rolü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Lagji, A. (2019). Waiting in motion: Mapping postcolonial fiction, new mobilities, and migration through Mohsin Hamid's *Exit West*. *Mobilities*, 14(2), 218-232.
- Naydan, L. M. (2016). *Rhetorics of Religion in American Fiction: Faith, Fundamentalism, and Fanaticism in the Age of Terror*. Lewisburg: Bucknell UP.
- Okumuş, G. (2017). *Göçmen belleğinin mekânı kurgulama ve yeniden üretme biçimleri: Kolaj, montaj ve çeviri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

- Perfect, M. (2019). Black Holes in the Fabric of the Nation: Refugees in Mohsin Hamid's *Exit West*. *Journal for Cultural Research*, 23(2), 187-201. doi.org/10.1080/14797585.2019.1665896.
- Polezzi, L. (2012). Translation and Migration. *Translation Studies*, 5(3), 345-356.
- Polezzi, L. (2014). Migration and Translation: Introduction. N. Segal & D. Koleva (Yay. Haz.), *From Literature to Cultural Literacy* içinde, (ss. 79-85). London: Palgrave Macmillan.
- Popovič, A. (1976). *A Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. University of Alberta: Edmonton.
- Rotter, R. (2016). Waiting in the Asylum Determination Process: Just an Empty Interlude? *Time & Society*, 25(1), 80-101. doi:10.1177/0961463X15613654.
- Rushdie, S. (1988). *The Satanic Verses*. New York: Viking.
- Rushdie, S. (1991). *Midnight's Children*. New York: Penguin, 1991.
- Rushdie, S. (1992). *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-1991*. London: Penguin.
- Said, E. (1984). *Orientalism*. New York: Pantheon.
- Salim, M. (2011a). Almanya'da Göçmen Edebiyatı. *Yeni Hayat*. Erişim Tarihi: 30.01.2020. <https://www.yenihayat.de/2011/09/19/almanya%E2%80%99da-gocmenedebyati/>.
- Salim, M. (2011b). Almanya'da Göçmen Edebiyatı (2). *Yeni Hayat*. Erişim Tarihi: 30.02.2020. <https://www.yenihayat.de/2011/10/01/almanyadagocmen-edebiyati-2/>.
- Şafak, E. (2008). Elif Şafak'ın Tanıtımıyla. M. Hamid, *Gönülsüz Köktendinci* (F. Yanık, Çev.) içinde, (ss. 5-7). İstanbul: Hayy Kitap.
- Şafak, E. (2019). Elif Şafak'ın Tanıtımıyla. M. Hamid, *Batı Çıkışı* (Ö. A. Turan, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayıncılık.
- Şan, F. ve Koçlu, S. (2018). Sakarya'daki Mültecilerin İletişim Sorunlarının Belirlenmesi ve Toplum Çevirmenliğine Olan İhtiyaç. *International Journal of Language Academy*, 4(6), 1-16.
- Thiong'o, N. (2009). Translated by the Author: My Life in Between Languages. *Translation Studies*, 2(1), 17-20. doi:10.1080/14781700802496134.
- Turnbull, S. (2016). 'Stuck in the Middle': Waiting and Uncertainty in Immigration Detention. *Time & Society*, 25(1), 61-79. doi:10.1177/0961463X15604518.
- Tymoczko, M. (2006). Reconceptualizing Translation Theory: Integrating Non-Western Thought about Translation. T. Hermans (Yay. Haz.), *Translating Others* içinde, (ss. 13-32). Manchester: St. Jerome.
- UNHCR [United Nations High Commissioner for Refugees]. (2019). Figures at a Glance. The UN Refugee Agency. Retrieved from <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>.
- van Dijk, T. A. (1995). Discourse analysis as ideology analysis. C. Schäffner & A. Wenden (Yay. Haz.), *Language and Peace* içinde, (ss. 17-33). Aldershot: Dartmouth Publishing.
- van Dijk, T. A. (1997). The Study of Discourse. T. A. Van Dijk (Yay. Haz.), *Discourse as Structure and Process* içinde, (ss. 1-34). London: Sage.
- van Dijk, T. A. (2003). The discourse-knowledge interface. G. Weiss & R. Wodak (Yay. Haz.), *Multidisciplinary CDA* içinde, (ss. 85-109). London: Longman).
- van Dijk, T. A. (Yay. Haz.). (2005). *Racism and Discourse in Spain and Latin America*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

- van Dijk, T. (2018). Discourse and migration. R. Zapata Barrero & E. Yalaz (Yay. Haz.), *Qualitative research in European migration studies* içinde, (ss. xx-xx). Cham: SpringerOpen.
- Venuti, L. (2008). Translation, simulacra, resistance. *Translation Studies*, 1(1), 18-33.
- Venuti, L. (2013). *Translation Changes Everything: Theory and Practice*. London and New York: Routledge.
- Zengin, E. (2011) *Berlin – Eine Deutsche Metropole In Der Türkischen Migrantenliteratur. Eine Studie Zum Raum Und Zur Identität In Den Werken Der Autoren: Aras Ören, Emine Sevgi Özdamar Und Yade Kara*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.